

FOROBIYNING JAHON ILM FAN MADANIYATIGA QO'SHGAN HISSASI.

Abdushukurova Aziza

Annotatsiya.

Nasr al-Farobiy (872–950) oʻrta asrlar islom olamining buyuk faylasufi va ilm-fan arbobi hisoblanadi. Uning falsafa, mantiq, matematika, musiqashunoslik, siyosatshunoslik kabi sohalarga qoʻshgan hissasi jahon ilm-fan madaniyatining rivojlanishida muhim oʻrin tutadi. Al-Farobiy yunon faylasuflari, xususan Aristotel va Platon asarlarini islom dunyosiga tatbiq qilgan va ularni yangi falsafiy tizimga aylantirgan. Uning ilmiy merosi Yevropa va Osiyo ilm-fan makonlarida oʻrganilib, renessans davrida ham taʼsir koʻrsatgan. Forobiyning mantiq va musiqaga oid asarlari nazariy va amaliy jihatdan zamonaviy fan rivojiga poydevor boʻldi. Shu sababli u «Ikkinchi ustoz» nomi bilan ham mashhurdir.

Kalit soʻzlar: Forobiy, Abu Nasr al-Farobiy, islom falsafasi, jahon ilm-fani, madaniyat, mantiq, musiqashunoslik, Aristotel, Platon, renessans, ilmiy meros, falsafa, ilm-fan tarixi.

Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad al-Farobiy — oʻrta asrlar buyuk olimi, faylasufi va mutafakkiri boʻlib, u ilm-fan va madaniyat rivojiga ulkan hissa qoʻshgan. Uning ilmiy faoliyati falsafa, mantiq, siyosatshunoslik, musiqashunoslik va boshqa koʻplab sohalarni qamrab olgan. Forobiy yunon faylasuflarining asarlarini oʻrganib, ularni islom falsafasiga moslashtirish orqali yangi ilmiy tizim yaratdi. U jahon madaniyatida "Ikkinchi ustoz" nomi bilan tanilgan va uning ilmiy merosi bugungi kungacha ham oʻrganilib kelinmoqda. Ushbu maqolada Forobiyning jahon ilm-fan madaniyatiga qoʻshgan hissalarini, uning asosiy ilmiy ishlari va ular zamonaviy fan rivojiga taʼsiri yoritiladi.

Abu Nasr al-Farobiy IX asr oxiri va X asr boshlarida yashab, islom dunyosida falsafa, mantiq, musiqashunoslik va siyosatshunoslik sohalarida chuqur iz qoldirgan olimdir. Uning faoliyati yunon falsafasining qadimiy manbalarini o‘rganish va sharhlashga asoslangan bo‘lib, ayniqsa Aristotel va Platon asarlarini islom madaniyatiga tatbiq etishdagi roli beqiyosdir.

Forobiy falsafani mantiqiy asosga tayangan ilm sifatida rivojlantirdi. Uning “Mantiq” bo‘yicha yozgan asarlari nafaqat islom olamida, balki keyinchalik Yevropa universitetlarida ham keng qo‘llanilgan. Forobiyning mantiqqa doir ilmiy ishlari ularni tizimli tarzda qayta ko‘rib chiqish va falsafiy tafakkurda yangicha yondashuvlarni shakllantirishga yordam berdi.

Forobiy musiqa nazariyasiga oid asarlar yaratib, musiqaning ilmiy asoslarini bayon qildi. Uning “Musika san’ati” asarida musiqaning ruhiy va ijtimoiy ahamiyati, shuningdek, uning inson ongiga ta’siri keng yoritilgan. Bu asar keyinchalik Yevropada musiqa fanining rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatdi.

Forobiy siyosatshunoslik sohasida ham muhim nazariyalar yaratdi. Uning “Ideal davlat” haqidagi fikrlari Platon davlat falsafasidan ilhomlangan bo‘lib, jamiyatda adolat va bilimga asoslangan boshqaruvni ta’kidlaydi. Forobiyning siyosiy falsafasi keyingi davr islom va g‘arb faylasuflari tomonidan rivojlantirildi.

Forobiy ilm-fan va madaniyat sohasida yaratgan asarlari o‘rta asr ilm-fani uchun mustahkam poydevor bo‘ldi. Uning ishlari Arab-Islom madaniyati bilan birga Yevropa Renessansi va undan keyingi davrlarning rivojlanishida ham asosiy manba sifatida xizmat qildi. Forobiy falsafa va ilm-fan tarixida “Ikkinchi ustoz” nomi bilan atalishi uning ta’lim va ilmga bo‘lgan yuksak hurmatidan darak beradi.

Shu tariqa, Abu Nasr al-Farobiy nafaqat o‘z davrining, balki jahon ilm-fan madaniyatining rivojiga sezilarli hissa qo‘shgan buyuk olimdir. Uning ilmiy merosi

bugungi kunda ham falsafa, mantiq, musiqashunoslik va siyosatshunoslik sohalarida o'rganilib, ilmiy tadqiqotlarda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Forobiy ilmiy merosining yana bir muhim jihati – u falsafani va mantiqni tizimli ravishda o'rgatganligi va o'z asarlarida ilmiy metodologiyani ilgari surganidir. Uning “Falsafa al-Mantiq” asari nafaqat islom olamida, balki keyinchalik Yevropaning o'rta asr universitetlarida ham o'quv dasturlarining asosiy qismi bo'lib xizmat qilgan. Bu asar orqali Forobiy Aristotel mantig'ini yangi kontekstda izohlab, uni falsafiy tafakkurda mustahkamladi.

Forobiy tabiiy fanlarga ham e'tibor qaratgan. U fizika, kimyo va astronomiyaga oid ba'zi ilmiy qarashlarni o'z asarlarida bayon qilgan bo'lsa-da, uning asosiy e'tibori insonning aqliy faoliyati va uning jamiyatdagi o'rni haqida edi. Shu sababdan, u inson tafakkuri, aql va bilim nazariyasini mukammal ishlab chiqdi, bu esa keyinchalik ilm-fan falsafasining rivojlanishiga xizmat qildi.

Forobiyning madaniyatga qo'shgan hissasi shundaki, u ilm va falsafani birlashtirib, ularni jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida ko'rdi. Uning fikricha, ilm-fan orqali inson aqlini rivojlantirish va ijtimoiy hayotni yaxshilash mumkin. Bu nazariyalar keyinchalik islom falsafasida “ilm va axloq” o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'kidlashga sabab bo'ldi.

Shu bilan birga, Forobiy musiqa nazariyasida inson ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish mexanizmini chuqur tahlil qilgan. U musiqani faqat san'at emas, balki insonning ruhiy holatini yaxshilash vositasi sifatida ko'rdi. Bu qarashlar keyinchalik Evropa musiqashunosligida ham o'z aksini topdi.

Forobiyning asarlari uzoq asrlar davomida nafaqat arab va fors tillarida, balki lotin, yahudiy, turk va boshqa tillarga tarjima qilindi. Bu esa uning ilmiy merosining keng hududlarda tarqalishiga va ko'plab madaniyatlarda qabul qilinishiga olib keldi.

Xulosa

Abu Nasr al-Farobiy jahon ilm-fani va madaniyatiga qo‘shgan ulkan hissasi bilan o‘rta asrlarning eng buyuk mutafakkirlaridan biri sifatida tarixda qoldi. Uning falsafa, mantiq, musiqa nazariyasi va siyosatshunoslik sohalaridagi ilmiy ishlari nafaqat islom olamida, balki butun jahon madaniyatida chuqur ta’sir ko‘rsatdi. Forobiy yunon faylasuflarining asarlarini yangi ilmiy va falsafiy kontekstda izohlab, o‘rta asr ilm-fanining rivojlanishiga poydevor yaratdi.

Uning ilmiy merosi bugungi kunda ham o‘rganilmoqda va zamonaviy ilm-fan hamda madaniyat sohalarida yangi yondashuvlar shakllantirishda davom etmoqda. Forobiy ilm-fanni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida ko‘rdi. Shu tariqa, u o‘zining ilmiy faoliyati orqali inson tafakkuri va madaniyatining yuksalishiga beqiyos hissa qo‘shdi.

Abu Nasr al-Farobiy nafaqat “Ikkinchi ustoz” sifatida, balki jahon ilm-fani tarixida yuksak o‘rin tutgan buyuk olim sifatida e’tirof etiladi va uning merosi avloddan avlodga ilhom manbai bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Risolalar, T., 1975;
2. Filosofskiye traktati, AlmaAta, 1972;
3. Fozil odamlar shahri, T., 1993.
4. Al Farabi. Nauchnoye naslediye. Sbornik, M., 1975;
5. Alikulov X. A., Eticheskiye vozzreniya mislitley Sredney Azii i Xorasana, T., 1992;
6. Grigoryan S. N., Srednevekovaya filosofiya narodov Blijnego i Srednego Vostoka, M., 1966;
7. Iz filosofskogo naslediya narodov Blijnego i Srednego Vostoka, T., 1972;

8. Jumaboyev Y ., O‘zbekistonda falsafa va axloqiy fikrlar taraqqiyoti tarixidan, T., 1997;
9. Ma’naviyat yulduzlari, T., 1999.
10. Mo‘minov I. M., O‘zbekistondagi tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixidan lavhalar. T., 1999;
11. O‘zbekistonda ijtimoiyfalsafiy fikrlar tarixidan, T., 1995;
12. Sotsialnoutopicheskiye idei v Sredney Azii, T., 1983;
13. Xayrullayev M. M., Abu Nasr Forobiy, T., 1966;
14. Xayrullayev M. M., Farabi. Epoxa i ucheniye, T., 1975;